

A. G.

Dyskusja nad miastem wczesnośredniowiecznym w Spoleto

Przegląd Historyczny 49/2, 425-428

1958

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

DYSKUSJA NAD MIASTEM WCZESNOŚREDNIOWIECZNYM W SPOLETO

Spośród kilku spotkań międzynarodowych, jakie ostatnio miały miejsce, poświęconych zagadnieniom urbanistyki historycznej, konferencja zorganizowana przez *Centro Italiano di studi sull'alto medioevo* w Spoleto w dniach 10—16 kwietnia 1958 r. należy do szczególnie udanych i trafnie pomyślanych. Wspomniany ośrodek zaznaczył się od 1952 r. urządzanymi co roku konferencjami tygodniowymi, których tematyka wymagała współpracy między różnymi dyscyplinami zajmującymi się wcześniejszym średniowieczem zachodnio europejskim¹. Szóste spotkanie tego rodzaju, *VI settimana di studi* nosiło tytuł: *La città nell'alto medioevo* i po raz pierwszy wykroczyło geograficznie poza zachód Europy, uwzględniając w pewnym stopniu także kraje słowiańskie. Zgrupowało ono około 130 uczestników, w tym kilkudziesięciu profesorów i zapewniło możliwość szerokiego przeglądu aktualnych zagadnień badawczych oraz wymiany zdań między wybitnymi nieraz specjalistami, nie tylko na forum dyskusji oficjalnej w siedzibie *Centro*, w renesansowym Palazzo Mauri, ale także w czasie wspólnie spędzonego tygodnia, gdzie obok obrad znalazło się miejsce dla zwiedzenia kilku miast umbryjskich jak Trevi, Montefalco, Bevagna, Narvi i Orvieto.

Obrady otworzył Giuseppe Ermini (Peruggia) przewodniczący *Centro*. Następnie Eugenio Dupré Theseider (Bologna) wygłosił świetnie skonstruowany wykład wstępny o problemie przetrwania miejskiego życia antycznego i zagadnieniu narodzin nowego miasta średniowiecznego, opowiadając się wyraźnie przeciw tezm kontynuacyjnym; w przeglądzie miast europejskich uwzględnił także miasta słowiańskie, zwłaszcza zaś ruskie. Również następny referent, Gian Piero Bognetti (Mediolan) mówiąc o metodzie i przedmiocie badań nad historią miast włoskich we wczesnym średniowieczu, nie zapomniał o analogiach słowiańskich i przytoczył polskie badania archeologiczne jako przykład zdobywania nowych źródeł historycznych do dziejów miast. W skomplikowanej strukturze miast włoskich wyróżnił elementy kontynuacji antyku, reprezentowane wyłącznie przez kościół, oraz elementy nowe wyrastające z rolnictwa i z handlu luksusowego dwu stref: longobardzkiej i bizantyńskiej. Referat Carlo Cecchelli (Rzym) o urbanistyce Rzymu wczesnośredniowiecznego mówił raczej o sprawach ustroju miasta i jego krajobrazu architektonicznego niż o rozplanowaniu i funkcjonowaniu miasta; z dużym naciskiem podkreślił przetrwanie roli Kapitolu jako świeckiego centrum administracyjnego Rzymu. Pietro Vaccari (Pawia) szerzej przedstawił podobne zagadnienia na przykładzie Pawii, stolicy *Regnum Italicum*, mówiąc o ustroju społecznym, o ustroju społecznym i ekonomicznym, a także instytucjach tego okazałego ośrodka rezydencjonalnego o słabo przecież rozwiniętych funkcjach miejskich.

¹ Referaty i głosy dyskusyjne są ogłaszane w tomach *Atti del Centro Italiano di studi sull'alto medioevo*, dotąd 4 t., por. sprawozdanie M. Młynarskiej, „Kwartalnik Historyczny“ t. LXIII 1958.

Dyskusja nad powyższymi referatami próbowała podważyć pesymistyczną, ale jak się nam wydaje realistyczną wizję Vaccariego; podnoszono ożywczą rolę gospodarczą longobardzkiego *palatium* królewskiego i przetrwanie magistratury rzymskiej jako argumenty za przetrwaniem tradycji życia miejskiego. François L. Ganshof (Gandawa) wystąpił przeciw jednostronnemu obrazowi teorii Pirenne'a stwierdzając, że teza tego mistrza kładła nacisk w genezie miasta na rolę kupców przybyłych z zewnątrz, ale nie koniecznie kupców obcokrajowych. Słuszną myśl wypowiedział R. Mornen (Rzym) żądając zastąpienia pojęcia antagonizmu narodowościowego italo-germańskiego pojęciem walki między okupantami wojskowymi i mieszkaństwem Pawii.

Do najlepszych referatów konferencji należało wystąpienie Georges Duby (Aix-en-Provence) poświęcone miastu Galii południowo-wschodniej między VIII i XI w. Referent plastycznie pokazał stagnację gospodarczą aż do połowy X w. i ożywianie się ośrodków miejskich, często u stóp zamków budowanych w obliczu zagrożenia saraceńskiego; w XI w. można na tym obrazie stwierdzić istnienie licznych *milites* przebywających stale w miastach. A. G. Hibbert (Cambridge) krytycznie odniósł się do znanych tez C. Stephensona o początkach miast angielskich, a w szczególności do poglądu, jakoby właściwe miasta powstały dopiero po podboju normandzkim. W niektórych przypadkach można stwierdzić stałe zamieszkiwanie *castra* pozostawionych przez Rzymian i wczesne narodziny nowych ośrodków, które jednak długo pozostawały tylko skupieniami konsumcyjnymi i siedzibą władzy. W IX i X w. na tle różnicowania społecznego i wzrostu rolnictwa przybierają one także funkcje produkcyjne i handlowe. Podobne stanowisko metodyczne reprezentował także referat A. Gieysztora (Warszawa) o genezie miast słowiańskich, głównie polskich i ruskich, który wywołał wypowiedzi H. F. Schmid'a (Wiedeń), C. Violante (Mediolan), C. Battisti (Florencja), D. H. Schwarza (Zürich), poszukujących głównie analogii do innych podobnych procesów miastotwórczych; H. F. Schmid mówił o wpływach cywilizacji śródziemnomorskiej na Ruś. W dyskusji nad referatami G. Duby i A. G. Hibberta wyróżnił się głos C. Violante stwierdzający, że genezy miasta o pełnych funkcjach społeczno-ekonomicznych nie można zrozumieć bez zbadania narodzin społeczeństwa feudalnego na danym obszarze.

Inny materiał przedstawiony przez José Maria Lacarra (Saragossa) prowadził do podobnych konkluzji. Swoją panoramę historii miast na półwyspie Iberyjskim od V do X w. rozpoczął on również od obrazu zamierania miast antycznych i ich przetrwania się pod rządami wizygockimi w rezydencje władców lokalnych, o zmniejszającej się stale liczbie ludności; podbój arabski wlał nowe życie w miasta całej południowej Hiszpanii, podczas gdy północ chrześcijańska nie wykazuje aż do X w. w ogóle oznak życia miejskiego. Rodzi się ono tam z wewnętrznych i lokalnych potrzeb dworów i zamków otaczanych skupieniami służby i rzemieślników nie bez wpływu w XI w. i naśladownictwa licznych miast muzułmańskich, włączonych do gospodarki świata arabskiego. Wątpliwości dyskutantów (R. S. Lopez) budziły próby demografii urbanistycznej, a także szczegóły urządzeń miejskich za wizygotów (C. Sanchez Albornoz). W czasie wyjazdu do Orvieto, w sali *Palazzo del Popolo*, Claudio Sanchez Albornoz (Buenos Aires) wygłosił odczyt o ustroju miast hiszpańskich od schyłku starożytności do X w., również podnosząc brak istotnej kontynuacji urządzeń rzymskich w królestwie wizygockim oraz nowe elementy agrarno terytorialne w instytucjach istniejących w miastach-ośrodkach władzy politycznej i administracyjnej. Poważne także osłabienie tezy kontynuacyjnej dało się wyczuć w referacie Edith Ennen (Bonn) o rozwoju miast między Renem i Mozela od VI do IX w. Referentka wyzyskała ostatnie wyniki badań archeologicznych

nad substratem rzymskim Nadrenii, ale w odróżnieniu od swego poprzedniego stanowiska przyznała, że jedynym elementem ciągłości jest organizacja kościelna. Bódcze nowego życia gospodarczego nie mają z nim nic wspólnego, przynosząc za Karolingów pierwsze symptomy odrodzenia ośrodków miejskich: emporiów handlowych i osiedli dwuczłonowych, siedzib władzy, rzemiosła i wymiany towarowej, także lokalnej. Najmocniej podobny pogląd wypowiedział Fernard Vercauteren (Liège) w referacie o miastach między Mozą i Loarą, gdzie wyróżnił dwie fazy między VI i IX w.; w pierwszej, do VII w. włącznie, a raczej — jak w dyskusji podniesiono — do połowy VIII w. resztki miast schyłkowego Cesarstwa Rzymskiego przechodzą okres dekadencji i ruiny w zakresie swego wyglądu materialnego oraz zanik instytucji miejskich w zakresie ustrojowym; gospodarczo zaś są niekiedy stacjami handlu luksusowego związanego ze światem śródziemnomorskim. W drugiej fazie, około połowy IX w., inicjatywa odrodzenia miast wychodzi na tym obszarze z ośrodków władzy politycznej i obrony wojskowej, a więc z *castra*, a życie gospodarcze znacznie skomplikowało się; oś wymiany przesunęła się ku północy i ujściu Sekwany. Wykład F. L. Ganshofa o cle karolińskim zobrazował istotne objawy nowego nurtu wymiany, obejmującego północ kontynentu i sięgającego od Anglii po Ruś.

Historię sztuki i kultury artystycznej reprezentowały na konferencji trzy referaty. Mario Salmi (Rzym) przedstawił w Spoleto, a potem na miejscu odkrycia rezultaty swoich prac konserwatorskich i badawczych nad mozaiką karolińską w Narwi, rzadkim przykładem wczesnej sztuki bizantynizującej, zapewne z IX w. Jean Hubert (Paryż) mówił interesująco o topografii i zabudowie miast Galii od V do X w., wprowadzając wyniki swoich badań nad chronologią niektórych zabytków architektury preromańskiej oraz ilustrując wykład pomiarami miast i budowli. Także z tego przedstawienia sprawy wyłaniał się raczej obraz rezydencji konsumpcyjnych niż miast-centrów przetwarzania i rozprowadzania bogactw. Obszerny wykład Edgara Lehmana (Berlin, NRD) o wczesnym budownictwie miejskim, zwłaszcza kościelnym w Niemczech przyniósł świeży materiał archeologiczny, a także ciekawe próby interpretacyjne, jak np. w sprawie genezy i funkcji zespołu katedralnego kościołów i kaplic we wczesnym średniowieczu oraz potrzeb liturgicznych w powstawaniu tak licznych kościołów w miastach IX—XI w. Referat ten nasuwał liczne analogie do stosunków polskich, warte zbadania w naszym materiale źródłowym. Oba referaty Huberta i Lehmana spotkały się z żywym oddźwiękiem w dyskusji (C. Gr. Mor, G. Fasoli, F. E. Ganshof i in.).

Ostatnie dwa wystąpienia dotyczyły kultury umysłowej. Bernhard Bischoff (Monachium) mówił o bibliotekach, szkołach i piśmiennictwie w miastach wczesnego średniowiecza, głównie w miastach biskupich, a Carlo Battisti (Florence) o terminologii urbanistycznej w łacinie wczesnośredniowiecznej, ze szczególnym uwzględnieniem Włoch. Referat wywołał ożywioną wymianę zdań o granicach współpracy historyków i filologów, a merytorycznie przyniósł nieobojętne i dla stosunków zachodnio-słowiańskich stwierdzenie, że wiek XII przyniósł nowe terminy dla nowych zjawisk miejskich: *ville* i *Stadt*.

Zamknięcie obrad prowadzonych na kolejnych posiedzeniach przez H. F. Schmidę, G. Picottiego, E. Dupré Theseidera, O. Bertoliniego, C. Sanchez Albornozę, A. Gieysztora i J. Huberta przypadło Roberto Sabatino Lopez (Yale), który w błyskotliwym podsumowaniu podniósł zalety konferencji, mianowicie jej wielostronność, a jednocześnie skrupienie chronologiczne, co pozwoliło zarówno na demonstrację materiału faktów, jak na przeglad hipotez; gorąco bronił ekonomizującego stosunku do historii miast jako podstawy jej rozumienia; poddał ocenie źródła i metody badawcze od demografii historycznej, cennej mimo

jej zawodności („nawet fałszywa liczba daje pojęcie“), po archeologię której wkład w historię miast słowiańskich budzi wedle jego opinii powszechną zazdrość. Zakończył własną syntezę genezy miast średniowiecznych, gdzie przeważały w jego ujęciu ostatecznie elementy dalekosiężnej wymiany towarowej i pieniężnej nad sprawą zaplecza lokalnego, choć uznał wysuwane w tym zakresie sugestie niektórych referentów za godne uwagi badaczy.

Nowy tom sprawozdań z konferencji w Spoleto niewątpliwie wzbogaci bibliotekę mediewistyczną, a razem ze znajdującymi się w druku protokołami obrad nad miastami polskimi w Paryżu w 1957 r. oraz opublikowaną już księgą dyskusji historyków głównie niemieckich nad genezą miast europejskich pod redakcją Theodora Mayera (1958) utworzy punkt wyjścia dla dalszych badań.

A. G.

W lecie 1956 *Institute of Historical Research* powołał specjalny podkomitet angielsko-amerykański do spraw mikrofilmów. Zbiera on szczegółowe informacje o mikrofilmach rękopisów angielskich i obcych znajdujących się w archiwach, bibliotekach, muzeach itd. Pojedyncze mikrofilmy znajdujące się w rękach prywatnych oraz fotokopie i inne rodzaje reprodukcji rękopisów na razie nie są brane pod uwagę. Pracami kieruje prof. J. G. Edwards.

Dzięki dotacji Fundacji Rockefellera *Institute of Historical Research* przystąpił do sporządzenia kopii, wypisów i indeksów do dzienników, pamiętników, listów i innych źródeł opisowych dotyczących obrad parlamentu angielskiego w latach 1754—84. M. in. skopiowano dzienniki parlamentarne Henry Cavendisha (1772—4), Matthew Brickdale (1770—4), James Harrisa (1781—86). Materiały te umożliwią dokładniejsze zbadanie wypadków politycznych i opinii publicznej w Anglii w okresie wojny o niepodległość St. Zjednoczonych.

*

The British Association for American Studies przystępuje do opracowania (w ciągu najbliższych dwu lat) wykazu źródeł drukowanych i rękopiśmiennych do historii St. Zjednoczonych i stosunków angielsko-amerykańskich — znajdujących się w zbiorach brytyjskich. W formie dodatków do katalogu dołączone będą wykazy bibliograficzne dotyczące niektórych specjalnych zagadnień. Katalog — wykorzystując istniejące już drukowane informacje o tego typu zbiorach — ma objąć wiele źródeł dotychczas nigdzie nie opisywanych i nie wykorzystanych, jak np. korespondencja rodzinna i handlowa, prasa lokalna zawierająca liczne artykuły o emigracji do St. Zjednoczonych itp. Zebrano już lub wykonano kopie wielu listów od emigrantów; kolekcja ta złożona została w Brytyjskiej Bibliotece Nauk Politycznych i Ekonomicznych. Praca nad katalogiem obejmującym archiwa lokalne i prywatne winna przyczynić się do udostępnienia tych źródeł ogółowi historyków. Materiały dotyczące historii Ameryki znajdujące się w *British Museum, Public Record Office* i innych archiwach państwowych zostały już dawniej skatalogowane przez Andrewsa, Dawenporta, Paulkina i Paxona, a obecnie — w miarę możliwości — zostaną uzupełnione. Pracą nad katalogiem kierują H. L. Beales i B. R. Crick.

Rada Naukowa Głównego Zarządu Archiwów ZSRR postanowiła, że w roku 1958 wydanych zostanie około 110 zbiorów dokumentów z historii narodów Związku Radzieckiego. W tej liczbie znajdują się następujące zbiory: „Stosunki rosyjsko-indyj-